

บทที่ 1

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อเดือนมีนาคม ปี พ.ศ.2551 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 สาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ มีการกำหนดให้มีกิจการวิทยุและโทรทัศน์ประเภทสื่อบริการสาธารณะ แสดงถึงการเพิ่มความสำคัญและมีความชัดเจนเกี่ยวกับการกำหนดบทบาทสื่อเพื่อตอบสนองสาธารณประโยชน์แก่ประชาชนมากขึ้น ซึ่งรูปแบบหนึ่งของสื่อวิทยุกระจายเสียงที่ถูกกำหนดบทบาทให้ทำหน้าที่บริการสาธารณะคือสื่อวิทยุสถาบันการศึกษา ที่มีปรัชญาในการจัดตั้งว่า ควรเป็นสถานีที่ให้การศึกษา และส่งเสริมความรู้อย่างหลากหลาย ทั้งด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม การเกษตร การส่งเสริมอาชีพอื่นๆ สุขภาพ อนามัย กีฬาฯ หรือการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยมีลักษณะการดำเนินการที่ไม่แสวงหากำไร (Non-Commercial Station) ดังนั้นสื่อวิทยุสถาบันการศึกษา จึงถูกกำหนดบทบาทไว้ชัดเจนเพื่อบริการประโยชน์แก่ประชาชน

ปัจจุบันประเทศไทยมีวิทยุสถาบันการศึกษาทั้งสิ้น 15 สถานี (ดวงทิพย์ วรพันธุ์, 2551: 49) โดยมีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์(สถานีวิทยุ ม.ก.) เป็นผู้บุกเบิกแห่งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2504 ต่อจากนั้นสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถานีวิทยุแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้ถือกำเนิดตามมาในปี พ.ศ. 2508 วิสาข์ รอดคำดี (2541) ได้อธิบายไว้ในการศึกษาวิจัยเรื่องโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ว่าวิทยุสถาบันแต่ละแห่ง นอกเหนือจะมีปรัชญาการก่อตั้งว่าควรเป็นสถานีให้การศึกษา และไม่แสวงหากำไร (Non-Commercial Station) แล้ว สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ยังมีลักษณะเป็นแหล่งฝึกปฏิบัติงานของนักศึกษาทางด้านการจัดและผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง ฝึกปฏิบัติด้านเทคโนโลยีการกระจายเสียง รวมทั้งเป็นสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์ให้กับมหาวิทยาลัย และเป็นแหล่งเผยแพร่วิทยาการของมหาวิทยาลัยด้วย

ตามที่วิสาข์ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างและบทบาทสถานีวิทยุสถาบันนั้น พบว่าโครงสร้างของสถานีวิทยุสถาบันที่เลือกศึกษา คือสถานีวิทยุแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น มีโครงสร้างที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ลักษณะการดำเนินงานแตกต่างกันตามไปด้วย จำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ที่ดำเนินการในลักษณะหน่วยงานของทางราชการ สังกัดมหาวิทยาลัย ดำเนินงานโดยบุคลากรของสถานี รายได้มาจากงบประมาณแผ่นดิน เช่น สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ที่ไม่ได้ดำเนินการในลักษณะหน่วยงานราชการ มี 2 ประเภท

สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ที่สังกัดมหาวิทยาลัย อยู่ในรูปขององค์กร / หน่วยงานวิสาหกิจ ดำเนินงานโดยบุคลากรประจำสถานี เช่น สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สถานีวิทยุแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ที่สังกัดมหาวิทยาลัย แต่เปิดให้เอกชนเข้ามาเช่าสัมปทาน ดำเนินการทั้งหมดหรือบางช่วง หรือดำเนินการโดยบุคลากรภายนอกทั้งหมดก็ได้

จากโครงสร้างของสื่อและลักษณะของการควบคุมที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อลักษณะการหารายได้ ลักษณะการดำเนินงานและการจัดการ ทำให้สถานีวิทยุสถาบันแต่ละแห่งมีการตั้งนโยบายและวัตถุประสงค์ที่มีลักษณะเฉพาะตัว และมีการแสดงออกซึ่งบทบาท ของแต่ละสถานีแตกต่างกันไปด้วย

จิราภรณ์ สุวรรณวาจกกสิกิจ (2548: 53-54) ได้อธิบายถึงความสำคัญของวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียง หรือแม้กระทั่งองค์กรสื่ออื่นๆ ในหนังสือหลักการจรรยาการวิทยุกระจายเสียงว่า ในการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแต่ละแห่ง ล้วนต้องมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถานีเป็นตัวกำกับ เพื่อจะบ่งบอกทิศทางรายการส่วนใหญ่ของสถานี ทำให้ผู้ฟังมองเห็นเอกลักษณ์ของสถานีและสามารถเลือกฟังรายการของสถานีที่ตนสนใจ รวมทั้งเป็นหลักในการประเมินคุณภาพรายการ และตรวจสอบว่ารายการของสถานีนั้นๆ ได้ผลิตรายการที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่

จิราภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการตั้งวัตถุประสงค์ โดยยกตัวอย่างสถานีวิทยุของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งมีเอกลักษณ์ด้านการให้ความรู้ทางการเกษตรแก่กลุ่มเป้าหมาย คือเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ และผู้สนใจทางด้านเกษตร ได้ตั้งวัตถุประสงค์ของสถานีไว้ดังนี้

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้และผลการค้นคว้าทดลองด้านการเกษตรและอื่นๆ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชน ให้มีคุณภาพสูงขึ้น
2. เพื่อร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้อันเป็นประโยชน์แก่ส่วนราชการและประชาชนทั่วไป
3. เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของมหาวิทยาลัย

2. เพื่อร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้อันเป็นประโยชน์แก่ส่วนราชการและประชาชนทั่วไป
3. เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของมหาวิทยาลัย
4. เพื่อฝึกงานนิสิตในการจัดทำรายการวิทยุกระจายเสียง
5. เพื่อทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม
6. เพื่อเป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับนิสิตเก่า

จากวัตถุประสงค์ของสถานี ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายของฝ่ายจัดรายการไว้ดังนี้คือ

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้และวิทยาการในด้านการเกษตรให้แก่เกษตรกร และส่งเสริมให้ประชาชนหันมาสนใจในการเกษตรกับความรู้ทั่วไปอันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน
2. เพื่องานประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในอันที่จะโฆษณาหน้าที่และกิจการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งมีต่อการก้าวหน้าทางการเกษตรของประเทศให้ประชาชนทราบ
3. เพื่อเป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างนิสิตเก่า นิสิตปัจจุบัน กับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
4. เพื่อให้ความบันเทิงแก่ประชาชนในทางส่งเสริมประเพณีอันดีงามของคนไทย

สำหรับสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น จัดตั้งขึ้นตามความคิดของผู้บริหารมหาวิทยาลัย ที่ต้องการมีสถานที่สำหรับเป็นห้องปฏิบัติการของนักศึกษาทางด้านวารสารศาสตร์ สถานีวิทยุกระจายเสียงจึงเปิดกระจายเสียงตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ปชส.10) พ.ศ. 2508 มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งสถานีเพื่ออำนวยความสะดวกขั้นมหาวิทยาลัยแก่นักศึกษาประชาชน แลกเปลี่ยนวิชาการกับต่างประเทศ และใช้เป็นอุปกรณ์เพื่อฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษา คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน สำหรับวัตถุประสงค์ด้านการเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติการทางด้านวิทยุกระจายเสียงของนักศึกษานั้น ถือเป็นบทบาทหลักที่สถานีดำเนินอยู่ตลอดมา พิจารณาได้จากรายการของสถานีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่รายการกว่าร้อยละ 50 เป็นรายการที่ผลิตโดยนักศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนในวิชาการผลิตรายการวิทยุ 1 และการผลิตรายการวิทยุ 2 หากแต่เมื่อสถานีมีวัตถุประสงค์ขยายขอบข่ายเพื่อบริการชุมชนภายนอก จึงจำเป็นต้องมีรายการเพื่อให้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นมาด้วย อันเป็นแนวทางที่ฝ่ายจัดรายการต้องนำไปปฏิบัติการจัดวางผังรายการ

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า การตั้งวัตถุประสงค์ของสถานี และการดำเนินการของฝ่ายจัดรายการของสถานีควรต้องสอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้ผู้ฟังสามารถตัดสินใจเบื้องต้นได้ เช่น ถ้าผู้ฟังต้องการรับฟังสาระข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตรที่ครบถ้วน ก็ควรหมุนไปที่คลื่นวิทยุกระจายเสียงแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แต่ทั้งนี้ ผู้ฟังจะได้ประโยชน์ตรงตามที่สถานีตั้งวัตถุประสงค์เอาไว้มากน้อยแค่ไหนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับการจัดการผังรายการ ที่เปรียบเสมือนยุทธศาสตร์เริ่มแรกที่จะกำหนดทิศทางการดำเนินบทบาทของสถานีด้วย

ข้อสังเกตนี้ เป็นที่มาให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในเรื่องการตั้งวัตถุประสงค์ และการแสดงออกซึ่งบทบาทตามวัตถุประสงค์นั้น ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดเรื่อง “สัญญา (Promise)” และ “การแสดงออกซึ่งบทบาท (Performance)” ผลงานวิจัยของ Elihu Katz, George Wedell, Michael Pilsworth และ Dov Shinar (1977) ในหนังสือ Broadcasting in the Third World, Promise and Performance พบว่า ในประเทศกำลังพัฒนาจะมีการปฏิบัติงาน หรือการแสดงออกซึ่งบทบาทการทำงานของสื่อมวลชน แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ เพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชากรในประเทศ และอาจมีปัจจัยกำหนดอื่น ๆ เป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติงานไม่ให้บรรลุตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริง ก็เท่ากับว่าประชาชนอาจจะไม่ได้รับประโยชน์จากสื่อมากเท่า หรือตรงตามที่คาดหวังไว้

จากแนวปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า สถานีวิทยุสถาบันที่เลือกศึกษานั้น มีการจัดการผังรายการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่สถานีตั้งไว้หรือไม่ อย่างไร และจะได้อะไรบ้างที่ทราบต่อไปว่า มีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลในการจัดการผังรายการนั้น

สำหรับสถานีวิทยุสถาบันทั้ง 2 แห่งที่เลือกศึกษานั้น มีความแตกต่างที่น่าสนใจทั้งในด้านโครงสร้างการเป็นเจ้าของและการควบคุม รวมไปถึงการแสวงหารายได้ โดยสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นั้น วิสาข์ รอดคำดี (2541) ได้กล่าวไว้ในการศึกษาวิจัยเรื่อง โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ว่า มีลักษณะเป็นวิสาหกิจซึ่งต้องหารายได้เลี้ยงตนเอง มีการเปิดขายเวลาให้กับผู้เช่าเวลารายย่อย ดังนั้น สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตรจึงต้องทำหน้าที่บริการวิชาการทางด้านการเกษตรตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ พร้อมกับต้องหาเลี้ยงสถานีให้อยู่รอดด้วย ในขณะที่สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดตั้งขึ้นด้วยงบประมาณแผ่นดิน และเป็นสถานีของทางราชการ รายได้ของสถานีจึงมาจากงบประมาณของราชการ แม้จะไม่ต้องหาผู้อุปถัมภ์ภายนอก แต่มีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณในแต่ละปี เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ และสามารถเป็นตัวอย่างให้วิทยุสถาบันแห่งอื่น รวมถึงสถานีวิทยุโดยทั่วไป ได้เรียนรู้ลักษณะการ

จัดการผังรายการให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่สถานี่ตั้งไว้ เพื่อยับยกเอาข้อเด่นมาเป็นแนวทางปฏิบัติ และศึกษาข้อด้อยเพื่อนำไปปรับประยุกต์ใช้ต่อไป

ปัญหานำวิจัย

1. การจัดการผังรายการของแต่ละสถานี่ ตอบสนองต่อกับวัตถุประสงค์ที่สถานี่ตั้งไว้หรือไม่ อย่างไรบ้าง
2. ปัจจัยอะไรบ้าง ที่มีอิทธิพลในการจัดผังรายการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทราบการจัดการผังรายการของแต่ละสถานี่ ว่าตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ที่สถานี่ตั้งไว้หรือไม่ อย่างไรบ้าง
2. เพื่อทราบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการจัดผังรายการ มีอะไรบ้าง

ข้อสันนิษฐานการวิจัย

1. การจัดการผังรายการของแต่ละสถานี่ มีการจัดผังเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งดั้งเดิม คือ สถานี่วิทย ม.ก. จัดผังรายการโดยมีสัดส่วนมุ่งเน้นการให้ความรู้ทางการเกษตรเป็นหลัก ส่วนสถานี่วิทย ม.ธ. จัดผังรายการโดยมีสัดส่วนมุ่งเน้นเพื่อเอื้อต่อการฝึกปฏิบัติด้านวิทยุกระจายเสียงของนักศึกษา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน สาขาวิชาวิทยุและโทรทัศน์เป็นหลัก รวมทั้งต้องมีการปรับเปลี่ยนผังเพื่อตอบสนองต่อบทบาทการเป็นสถานี่วิทยุเพื่อบริการสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 ด้วย
2. วัตถุประสงค์หลักที่แต่ละสถานี่ได้ตั้งไว้ แหล่งที่มาของรายการ ความต้องการของผู้ฟัง แรงผลักดันทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีการส่งกระจายเสียง บุคลากร รวมทั้งกฎระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวกับการกระจายเสียง เป็นปัจจัยต่างๆที่มีอิทธิพลต่อการจัดผังรายการวิทยุสถานี่

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเฉพาะสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา 2 สถานี ที่ดำเนินการมาอย่างยาวนาน น่าเชื่อถือ และมีลักษณะการดำเนินงานที่ต่างกัน ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (เฉพาะสถานี มก. บางเขน คลื่น AM ความถี่ 1107 กิโลเฮิร์ตซ์ แห่งเดียว ซึ่งเป็นคลื่นแม่ข่ายถ่ายทอดสัญญาณรายการส่วนใหญ่ ให้กับสถานีลูกข่ายอีก 3 แห่ง) ซึ่งดำเนินงานในลักษณะหน่วยงานวิสาหกิจ โดยบุคลากรประจำสถานี และสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คลื่น AM 981 กิโลเฮิร์ตซ์ ซึ่งดำเนินงานในลักษณะหน่วยงานของทางราชการ สังกัดมหาวิทยาลัย โดยบุคลากรของสถานี รายได้มาจากงบประมาณแผ่นดิน

การวิเคราะห์ผังรายการของแต่ละสถานีนั้น จะใช้ผังรายการตลอดปี พ.ศ. 2551

นิยามศัพท์

สถานีวิทยุสถาบันการศึกษา หมายถึง สถานีวิทยุที่เป็นองค์กรวิทยุกระจายเสียงที่เป็นของสถาบันอุดมศึกษา จัดอยู่ในประเภทไม่ค้ากำไร เป็นแหล่งฝึกปฏิบัติงานของนิสิตนักศึกษาด้านการจัดและการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง และฝึกปฏิบัติด้านเทคโนโลยีการกระจายเสียง รวมทั้งเพื่อเป็นสื่อกลางของมหาวิทยาลัย เพื่อเผยแพร่การศึกษาวัฒนธรรม และพัฒนาทางด้านวิชาการ

วัตถุประสงค์ หมายถึง จุดมุ่งหมายของสถานีวิทยุกระจายเสียง ที่ตั้งขึ้นเพื่อปกป้องเจตนารมณ์ในการก่อตั้งสถานี และทิศทางรายการส่วนใหญ่ของสถานี

การจัดการผังรายการ (The Program Schedule Management) หมายถึง กระบวนการในการจัดสรรรายการ และเลือกบรรจुरายการ เพื่อให้ออกมาเป็นผังรายการที่ใช้ออกอากาศ

ผังรายการวิทยุ หมายถึง ตารางเวลาการออกอากาศรายการต่างๆ ที่สถานีวิทยุแต่ละสถานีจัดขึ้น โดยส่วนมากเป็นรายปี

ปัจจัย หมายถึง องค์ประกอบที่มีส่วนกำหนดการจัดการผังรายการวิทยุกระจายเสียง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถนำข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ ไปพิจารณาปรับปรุงรูปแบบการจัดผังรายการวิทยุสถาบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังสูงสุด และเพื่อเป็นตัวอย่างให้วิทยุสถาบันแห่งอื่น รวมถึงสถานีวิทยุโดยทั่วไป ได้เรียนรู้การจัดผังรายการ เพื่อหยิบยกเอาข้อเด่นมาเป็นแนวทางปฏิบัติ และศึกษาข้อด้อยเพื่อนำไปปรับประยุกต์ใช้
2. เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นสถานีวิทยุประเภทบริการสาธารณะ ให้กว้างขวางและละเอียดยิ่งขึ้นต่อไป